

ELS MARENYÀ (...1330-1380...), MESTRES PEDRERS DE GIRONA

PERE FREIXAS I CAMPS

IEG

MIQUEL ÀNGEL FUMANAL I PAGÈS

PEHOC

Resum

El cognom Marenyà va estar lligat a una nissaga de picapedrers gironins, actius sobretot durant el terç central del segle XIV. El més important fou Ramon Marenyà, que obrà gran quantitat de columnes amb pedra nummulítica destinades a les principals ciutats de la Corona d'Aragó i altres llocs rellevants, entre els que destaquen els convents de franciscans de Girona i Castelló d'Empúries, el claustre de la seu de Vic, el palau de l'Aljaferia de Saragossa, el monestir de Montserrat i el convent de Sant Domènec de València.

Paraules clau

Escultura gòtica, pedrer, pedra de Girona

Abstract

The Marenyà last name wastied to a line of Girona stonemasons, active mainly during the central third of the 14th century. Most important was Ramon Marenyà, who worked a large number of columns with fossil limestone, destined to the main cities of the Crown of Aragon and other relevant places, among which are the franciscan convents of Girona and Castelló d'Empúries, the cloister of the cathedral of Vic, the palace of the Aljaferia in Zaragoza, the Monserrat abbey, and the convent of Sant Domènec in Valencia.

Key words

Gothic sculpture, stonemason, Girona limestone.

INTRODUCCIÓ¹

Girona va viure durant la baixa edat mitjana un dels períodes més rellevants de la seva història. La ciutat no parava de créixer en habitants des del segle XII i, després de la consolidació dels burgs de Sant Feliu i de Sant Pere de Galligants, el principal creixement de la ciutat es va estendre cap al sud, cap a l'Areny, ben afermat ja a mitjan segle XIII, sobre tota la banda dreta del riu Onyar.

Abans de la pesta negra (1348) la ciutat va poder assolir els deu mil habitants i els indicadors econòmics, singularment el sector tèxtil i la indústria de la pedra, comptant amb nombrosos tallers empreses de mestres pedrers, sovint dedicats també a la imatgeria, la convertiren en la tercera ciutat de Catalunya, en una geografia equidistant als dos nuclis principals, Barcelona i Perpinyà. Malgrat que va haver d'afrontar, com la resta del Principat, un seguit de calamitats i adversitats (les més tràgiques de les quals foren la mateixa pesta negra, potser menys tràgica del que s'ha dit sovint) (Guilleré, 1993, p. 11-12),² els terratrèmols de 1427 i 1428 i la guerra civil catalana (1462-1472), la ciutat va mantenir al llarg dels segles XIV i XV la vitalitat suficient per generar negoci i atraure al llarg d'aquests temps nombrosos mestres d'obres i artífexs forans. És el cas, a tall d'exemple, dels mestres Jaume Faveran (Narbona), Guillem Morei (Mallorca), Rotllí Vautier (Moràvia?), i els escultors o imatgers Pere de Guines (Artois) i Aloi de Montbrai (Normandia).

L'Església seguia essent el principal actor en la contractació d'obra, centrada principalment en els temples de Sant Feliu i la Catedral (on intervenen els Marenyà, com veurem) que monopolitzaven pràcticament la demanda artística, per bé que des de la darrerria del segle XIII s'hi afegiren els ordes mendicants: dominicans, franciscans, carmelitans i mercedaris varen aixecar els seus edificis monàstics en diferents indrets de la ciutat i els vestiren amb mobiliari litúrgic i ornaments de tota mena. De tot plegat n'ha quedat ben poca cosa, però amb l'ajuda dels testimonis escrits que

¹ Els autors reconeixem la troballa d'algunes de les notícies que s'aniran desgranant als doctors Stefano Cingolani i Albert Reixach.

² En el prefaci, P. Bonassie remarca amb assentiment el fet que l'autor matisi a la baixa l'impacte de la pesta negra a Girona, que situa entre un 15% i 20% de mortaldat, força inferior respecte de l'entorn europeu. En opinió del mateix Bonassie, tant aquesta epidèmia com anteriorment la cèlebre carestia de 1333, coneguda amb el nom de "lo mal any primer", responen a una visió pessimista i gairebé catastrofista del segle XIV, que no es correspon amb la realitat, i que en el cas de Girona aquestes calamitats no van aturar el creixement de la ciutat i, conseqüentment, tampoc l'activitat constructiva.

n'acrediten l'existència, podem fer-nos una idea aproximada del paisatge arquitectònic i artístic de la Girona medieval.³

Són escassíssimes les referències que tenim a l'època del gòtic sobre les impressions i les reaccions dels comitents, dels que consumien art i, en general, de tothom que tenia l'oportunitat de contemplar per primer cop una nova portalada o un timpà acabat d'esculpir. No obstant això, es pot deduir el fort impacte que devia provocar un claustre acabat de fer, una obra escultòrica de formes mai vistes, o una peça d'argenteria. Només en tenim constància, pràcticament, per les vegades que eren citades com a models a seguir en documents contractuals posteriors a la realització d'una obra determinada. Eren objecte d'inspiració tant pel que fa a l'estructura, la forma i la tècnica, com també la imatge i el color. Hi havia certes coincidències sobre allò que agradava i sobre allò que no era tan acceptat. Però es pot concloure que la modernitat era viscuda pels protagonistes dels segles del gòtic com ho ha estat en totes les èpoques, i com ho és avui. Els comitents, de fet, eren gent pragmàtica que, com als nostres dies, contractaven els encàrrecs artístics a la notaria, amb la mateixa exigència que en altres actes civils o comandes de tot tipus. Era la garantia que els seus diners serien destinats exactament a allò que volien i en el temps convingut. En definitiva, sabien què volien i s'asseguraven que els seus desitjos es farien realitat.

Al mateix desig de pervivència en la memòria dels temps que va tenir la jerarquia eclesial, la reialesa i la noblesa, d'ençà el segle XIII s'hi va afegir també la burgesia. Les capelles sepulcral de famílies adinerades en catedrals i grans edificis monàstics i parroquials esdevingueren veritables panteons de les principals nissagues del país, que maldaven per seguir les pautes de la resta d'Europa. A més, els encàrrecs podien provenir també de petites economies amb recursos limitats que sovint havien de recórrer a impostos especials per pagar una determinada obra. És el cas de les corporacions municipals o universitats, els gremis i les confraries, les comunitats parroquials i els nombrosos convents i monestirs que es trobaven escampats pel país. La basílica de Santa Maria de Castelló d'Empúries, per exemple, va ser patrocinada pels comtes, la municipalitat i la burgesia local, i tanmateix la catedral de Tortosa va tenir inusualment una participació destacable de la municipalitat en el finançament de la seva construcció, com també l'església banyolina de Santa Maria dels Turers, iniciada a la darrerria del segle XIII.

³ Plantejat de manera detallada a Canal *et al.*, 1998, 2005 i 2006.

Aquest treball pretén donar a conèixer una baula més de la cadena històrica de la construcció a la Girona del segle XIV. I els protagonistes són els membres de la nissaga poc coneguda dels Marenjà, sobretot el lapicida Ramon Marenjà, que, ara com ara, se'ns presenta com el més actiu i cap reconegut d'una "empresa de la construcció" que sobretot es dedicava, aparentment, a la manufactura seriada d'escultura arquitectònica en el marc de la reputada indústria de la pedra gironina.⁴

ELS MESTRES PEDRERS I LA CONSTRUCCIÓ AL SEGLE XIV

Allò que anomenem *opus francigenum*, o art gòtic, procedent del nord, es va estendre per Catalunya al pas del segle XIII al XIV. És més, es pot dir que en els primers anys d'aquest segle s'havia perfilat ja una manera pròpia de construir al nostre territori i s'havia fixat un model generalitzat arreu, amb connexions evidents amb la franja sud d'Europa. Fins aleshores havia sobreviscut a Catalunya la tradició romànica, amb l'ús de voltes de canó apuntades, seguides o amb arcs torals, els absis semicirculars i els arcs de punt rodó o lleugerament apuntats, com es veu a la capçalera de l'església de Sant Feliu de Girona, aixecada a partir del 1200. Des de llavors, amb més o menys intensitat segons els diferents indrets, una nova arquitectura va fer oblidar la tècnica romànica. El progrés va ser homogeni en tots els territoris del Principat, Rosselló, València, Mallorca i més enllà de la Mediterrània, fet que va donar un caràcter semblant a l'arquitectura de tots aquests indrets.

A partir del 1300 l'arquitectura gòtica catalana estava plenament estesa en el territori i gaudia d'una empenta constructiva formidable, sense parió en cap altre moment de la nostra història. Els moments més destacats d'aquest procés de configuració del gòtic català foren els regnats de Jaume II (1291-1327), un dels més brillants, a partir del qual Catalunya s'incorporà al context cultural europeu, i el de Pere III el Cerimoniós (1336-1387). Malgrat l'inici d'un declivi econòmic i demogràfic, aquest rei va ser un veritable *condottiero* català, i un promotor constant de totes les arts, de l'arquitectura a la miniatura.

⁴ Fins ara la principal referència sobre el tema és Español, 1999, p. 77-119, i l'actualització, 2009, p. 963-1.001. Darrerament: Español & Valero 2017. La publicació recull, a més de la informació bibliogràfica més recent en l'àmbit de l'Occident medieval, els treballs presentats al congrés celebrat l'any 2013 amb la missió d'omplir els buits historiogràfics sobre el tema. No obstant, s'acaba de presentar la primera tesi doctoral monogràfica: Fumanal 2019.

En aquest temps s'inicià la construcció dels principals edificis del país, per bé que els més grans, les catedrals, es van concloure amb posterioritat. S'ha dit, amb raó, que el segle XIV va ser la gran centúria de l'arquitectura gòtica catalana. I Girona hi va tenir un paper primordial gràcies a l'explotació intensa de les seves pedreres i la nodrida presència de mestres pedrers d'aquí i d'altres vinguts de fora. Cada dia que passa nous treballs de microhistòria (afortunadament, cada vegada més nombrosos) engrandeixen la realitat dels mestres pedrers, escultors, pintors i artífexs d'oficis diversos. Cada cop és més freqüent l'aparició de títols referits a àmbits geogràfics reduïts i d'altres, fins i tot, que focalitzen l'estudi d'un determinat període o/i en un edifici concret.

A la regió de Girona han estat singularment abundants les informacions descobertes sobre mestres de cases i picapedrers dels segles XIV i XV. La nòmina actual supera els 300 lapicides coneguts, només al XIV. Entre d'altres, fa poc s'ha ampliat el coneixement sobre els Pedrer, una nissaga de mestres pedrers originària de Torroella de Fluvià, l'activitat de la qual era pràcticament desconeguda. El cap de la família, Pere Pedrer I, actiu entre 1293 i 1326, va dirigir d'ençà l'any 1305 les obres de la basílica de Santa Maria de Castelló d'Empúries, després d'haver projectat i començat la construcció, a l'entorn de 1293, de la capçalera de Santa Maria dels Turers de Banyoles, citada més amunt (Fumanal & Gironella, 2018, p. 69-94). També s'ha pogut ampliar el curs professional de Pere Sacoma (Gironella, 2017, p. 131-135), el mestre de cases més important de la segona meitat del segle XIV, figura clau en la construcció trescentista a les terres de Girona i singularment determinant en el procés inicial del projecte constructiu de la gran nau única de la catedral de l'Onyar.

Al repertori conegut dels mestres d'obres actius en aquesta època a les terres de Girona i en aquest cas, com veurem, també en altres indrets de la Corona catalanoaragonesa, n'hi afegim ara un de nou, Ramon Marenyà, probablement el primer membre d'una nissaga ignota de mestres pedrers de la qual n'hem documentat dos més: Bernat i Pere Marenyà. A més de la documentació que aportem sobre l'activitat professional de mestre Ramon dins i fora de Catalunya, la lectura del testament atorgat el 21 de setembre de 1371 (un any abans de morir, segurament perquè se sentia defallir), ajuda a perfilar aspectes de la seva vida quotidiana, posició econòmica, religiositat i, particularment, de la composició de la seva família. Aquest valuós document de la darrera voluntat del mestre d'obres, en definitiva, fa més proper el personatge, més enllà de les obres que documentem i que, d'altra banda, rarament s'han conservat.

LA NISSAGA MARENYÀ

No fa pas gaire temps amb prou feines coneixíem els noms, l'origen i l'ofici dels mestres pedrers i, en general, de la resta d'artífexs de l'època medieval. Poca cosa podíem dir, a més, sobre els encàrrecs que rebien dels promotors, cada cop més diversos. D'un temps ençà, però, la recerca historiogràfica ha tret a la llum nous protagonistes de l'escena gironina medieval i noves dades sobre els noms ja coneguts, no només sobre les comandes d'obres i el detall de les clàusules contractuals, sinó també sobre compravendes, lloguers i, singularment, notícies testamentàries que ofereixen una aproximació més completa als artífexs i llurs famílies, a la seva situació econòmica i, fins i tot, a la seva condició i prestigi socials. Sense anar més lluny, un reconegut contemporani dels Marenyà, Guillem Morei, *oriundus Mayoricarum*, és considerat *magister petre et ymaginator operum petre*,⁵ i un altre mestre d'obres, Berenguer Cervià, que també dirigí els treballs de la catedral entre 1434 i 1470, era considerat pels seus contemporanis "dels pus femosos de Gerona".⁶ Les diverses notícies extretes darrerament dels fons arxivístics sobre els mestres pedrers actius a Girona també permeten avançar en el coneixement de les nissagues dels picapedrers i els lligams entre famílies del mateix ofici i d'oficis diferents, si bé sovint complementaris, com ara els pintors, atès que, com és sabut, aquests darrers s'ocupaven també de la decoració pictòrica d'elements arquitectònics i d'escultura monumental.

Com dèiem més amunt, dels Marenyà en coneixem tres membres dedicats a l'ofici de la pedra: Bernat, que hem documentat entre els anys

⁵ AHG, Notarials, Girona 5, vol. 226, s. f. Morei es trobava l'any 1379 treballant alhora a la porta dels Apòstols de la catedral gironina i en altres projectes: *et aliis operibus faciendis in ecclesia sedis Gerunde*, quan el 13 de gener d'aquest any reconeix davant dels obrers de la seu i del mestre major Pere Sacoma, el cobrament de mig florí d'or, per *operandum et imaginandum in portalibus*. A banda del seu origen mallorquí i no pas llenguadocià, sembla que Morei, a més de ser el possible dissenyador del portal dels Apòstols, també hi va participar en treballs d'ornamentació que, ara com ara, no podem destriar de la resta d'autors que hi intervingueren. Vegeu Freixas, 2015a, p. 62-63; Domenge, 2007, p. 296-303. Sobre la porta dels Apòstols recentment n'ha fet algunes precisions Valero, 2017, p. 218.

⁶ AMG, Manual d'Acords, 017544, f. 42v.; 017564, f. 83. Originari de Figueres, l'acta que recull el moment del seu reconeixement com a ciutadà de Girona, era conegut també com a *magister ymaginum*, és a dir, com a escultor, cosa que ha advertit també Valero, 2017, p. 230-231. Berenguer Cervià vivia a Girona al carrer del Portal de Santa Maria, al barri de Sant Pere de Galligants, on hi residien majoritàriament els blanquers, però també molts professionals de la pedra, perquè la situació d'aquest barri, a la sortida nord de la ciutat, era pròxima a les pedreres de Pedret, situades al peu de la muntanya de Montjuïc.

1340 i 1374;⁷ Pere, l'activitat del qual ens és coneguda només durant quatre anys, entre 1369 i 1372; i Ramon, potser el de més edat de la nissaga, el naixement del qual situem entorn de 1330 i el seu decés segur l'any 1372. Per ara, no coneixem la relació familiar completa dels tres picapedrers. Només podem dir que el parentiu entre Ramon i Bernat era d'oncle i nebot, respectivament.

Del curs professional de Bernat Marenyà, casat amb Agnès,⁸ més enllà de la seva participació al costat del seu parent Ramon en la construcció del claustre gòtic desaparegut de Sant Feliu de Girona, sabem que l'any 1357 treballava ja a la basílica al costat dels mestres pedrers Arnau Sans, Francesc Sapllana i Bernat Pagès,⁹ com es veurà més endavant, i que l'any 1360 va obrar el sepulcre del jurista Pere Comte, amb destí al claustre del convent de Sant Domènec de Girona.¹⁰ Com era habitual en l'època, no només en contractes de col·laboració, sinó també en compromisos signats per a l'extracció de la pedra de Pedret, Bernat Marenyà es relacionà amb altres col·legues, com el citat Arnau Sans i Bernat Cebrià, referits també més endavant.¹¹

De Pere Marenyà, amb només quatre anys d'activitat coneguda i cap obra documentada, solament podem afirmar que l'any 1372 cobrà 7 sous i 2 diners d'un cens.¹²

⁷ AHG, 1, 196, f. 156v-157bis.

⁸ AHG, Notarials, Girona 1, vol. 99, f. 36v-37. Traspasat Bernat Marenyà en una data que desco-
noixem, la seva dona Agnès s'havia tornat a casar, i el 1389 vivia a Anglès amb el seu nou marit, Bernat
Miquel, àlies Gebrat.

⁹ ADG. S. F. Gi. 453, f. 17v, 26r., 38. La relació professional amb Arnau Sans degué ser força
estreta, singularment a Sant Feliu, on a la darrera de la dècada dels cinquanta i primeria del seixanta
treballa preferentment al claustre de la basílica i en una de les torres, on també coincideix amb els
lapisides Bernat Julià i el mestre Mata.

¹⁰ AHG, Notarials, Girona 7, vol. 10, s.f. No sabem si les 40 lliures que cobra Bernat Marenyà
corresponen al preu total del sepulcre, però encara que així fos, podem imaginar una obra, malaaura-
dament perduda, d'una certa entitat des del punt de vista escultòric. A més de columnes, bases i ca-
pitells amb destí a claustres i finestrals, els tallers gironins atenien altres encàrrecs com ara columnes
per a creus de terme, piques baptismals, sepulcres etc. Vegeu Español, 1999, p.44.

¹¹ AHG, Notarials, Girona 5, vol. 297, s.f.; 362, s. f. El seu rastre es perd l'any 1374, després
d'haver llogat una casa al mestre pedrer Berenguer Aixolí situada al barri del Mercadal, a tocar el pont
d'en Barrat.

¹² AHG, Notarials, Girona 7, vol. 44, s. f.

RAMON MARENYÀ

Mestre de cases o senzillament *pedrer* i *picapedrer* son els mots usualment emprats que trobem en la documentació a l'hora de referir-se en termes actuals als arquitectes i mestres d'obres (l'ambigüitat i la poca precisió són constants en certa documentació). Sense anar més lluny, en l'encapçalament del seu testament, Ramon Marenyà és esmentat darrere del seu cognom amb la paraula *lapicida*. També al codicil que va atorgar una mica més tard, el 24 d'octubre de 1371.¹³

L'any fatídic de la pesta negra, Ramon Marenyà devia tenir uns vint anys; d'aquest temps poc més o menys data la primera notícia de la seva activitat quan fa sis columnes per a l'altar major del convent de Sant Francesc de Castelló d'Empúries. Per tant, la seva activitat professional abastà poc més de vint anys durant els quals va dur a terme una sèrie de projectes que comentarem en el capítol següent i que gairebé tots fan referència a la talla de columnes, fet que fa sospitar que Ramon Marenyà tenia un taller especialitzat en la manufactura d'elements arquitectònics amb pedra de Girona que expedia a diferents indrets de la Corona Catalanoaragonesa, singularment bases, columnes i capitells, i potser també arquets d'una sola peça per a finestres coronelles i arcs adovellats.

En el moment d'atorgar testament estava casat amb Bonanata, a qui fa usufructuària dels seus béns un cop traspassat. Anteriorment ja li havia fet donació de la casa on vivia el matrimoni, valorada en 15 lliures, rebuda pel seu sogre en concepte del dot de Bonanata.¹⁴ El valor de la casa devia

¹³ AHG, Notarials, Girona 1, vol. 268, f. 251r.-254r. El testament de Ramon Marenyà va seguir d'un codicil atorgat un mes i tres dies després. Com dèiem, no és segur el grau de parentiu entre els dos Marenyà, Ramon i Pere, que podrien ser germans. El fet d'anar al notari el mateix dia, un com a testador i l'altre com a testimoni, pot donar a entendre una edat similar o de pocs anys de diferència i, per tant, serien germans o cosins germans. Per la seva banda, les notícies referents a Pere, com s'ha dit, no van més enllà de 1372, un any després que Ramon atorgués testament. Els Marenyà devien tenir panteó familiar a Sant Domènec de Girona, on Ramon volia ser enterrat.

¹⁴ AHG, Notarials, Girona 1, vol. 268, f. 251v.-253v. Ramon Marenyà testà el 24 d'octubre de 1371, un any abans de morir. AHG, Notarials, Girona 1, vol. 668, f. 84-85. Devia ser normal en aquella època testar enmig d'un episodi de malaltia greu o poc temps abans de fer anys dins la mitjana d'esperança de vida, entre els quaranta i els cinquanta. Hi ha casos de mort del testador dos o tres dies després de formalitzar el testament. El cas de mort més prematura que coneixem és el del picapedrer narbonès Perris Esteve que fa testament el 13 d'abril de 1539 en témer morir per la malaltia que patia i, de fet, va traspassar el 16 d'abril, tres dies després.

augmentar després que Ramon Marenyà hi fes obres de millora a la teulada i refés un portal, com consta en el testament. La seva descendència coneguda va ser de tres fills: a Francesc li deixa la considerable quantitat de 90 lliures (1.800 sous); a Margarida 70; i a una altra filla de nom Antònia, inusualment la fa hereva universal, per bé que en cas de premorir Antònia, el testador assenyala les preferències dels seus familiars per rebre l'herència.¹⁵ No consta que tingués nets, però sí una neboda, potser filla de Pere, i un nebot, Bernat, esmentat abans.¹⁶

Ramon Marenyà devia mantenir una relació professional amb els mestres pedrers contemporanis, singularment molt estreta amb el mestre d'obres Guillem Mieres, originari de Pujals dels Pagesos (Cornellà del Terri, Pla de l'Estany) i actiu entre els anys 1364 i 1408, en nomenar-lo marmessor juntament amb el seu fill Francesc i el dominicà fra Berenguer Corter.¹⁷ De la llarga i intensa trajectòria de Guillem Mieres en parlarem en una altra ocasió. Apuntem ara, però, que no seria desencaminat pensar en la possible relació, via el marmessor Mieres, del nostre protagonista Ramon Marenyà amb altres destacats mestres d'obres contemporanis, com ara Guillem Morei i Pere Sacoma.¹⁸

L'11 de novembre de 1367, Ramon Marenyà va fer societat amb el pedrer de Girona Francesc Morera per a l'explotació d'una pedrera durant

¹⁵ AHG Notarials, Girona1, 268, f. 253r.

¹⁶ El fet d'aparèixer una neboda al testament, Brunissenda, i no pas néts, sembla indicar que els seus fills no tenien descendència en el moment de testar i sí, en canvi, un del probable germà Pere, que tenia una filla, a qui l'oncle deixa 10 lliures (300 sous) una quantitat gens menyspreable (Id., f. 252v.) La xifra és aproximadament la meitat del dot que oferiria, en cas de núpcies, si es casés amb un membre del mateix ofici, o equivalent, des d'un punt de vista econòmic (vegeu Guilleré, 1993; Fumanal, 2019, cap. 2).

¹⁷ AHG, Notarials, Girona1, vol. 268, s. f.; vol. 340, f. 46v.

¹⁸ AHG, Notarials, Girona5, vol. 220, f. 12. Citat sovint en les obres de la catedral, Guillem Mieres es va comprometre amb Sacoma després de la primera reunió de d'obres de 1386 a treballar de per vida a la seu gironina. Amb un salari de 3 sous i 10 diners, el compromís es formalitzà el 25 de gener de 1388, per bé que sembla que poc després, el 25 de maig, el tracte es va cancel·lar. Amb tot, hem de creure que Guillem Mieres va tenir una relació laboral estreta amb la catedral i singularment amb Pere Sacoma. És probable que amb aquest darrer, Marenyà coincidís a Castelló d'Empúries, ja que Pere Sacoma participava aleshores en la construcció del convent de Sant Domènec, i Marenyà treballava pel de Sant Francesc. Vegeu Gironella, 2017, p. 133-134.

Dibuix de la porta del refector de la basilica de Sant Feliu de Girona. El dibuixant, probablement el canonge obrer o l'escrivà va acompanyar amb aquest dibuix les anotacions dels pagaments del nou portal del refector que comunicava amb el claustre, ambdós en construcció a la dècada de 1350-1360, on intervingueren, com a la resta del claustre els Marenyà, Ramon i Bernat (ADG, Sant Feliu, de Girona, Llibre d'Obra, vol. 453, f. 29 v.).

Dibuix d'una columna del claustre de la basilica de Sant Feliu de Girona. El dibuixant, probablement el canonge obrer o l'escrivà, va deixar escrit al peu del dibuix: *Colones de la clastes.*, per a il·lustrar les anotacions dels pagaments de l'obra del claustre, e construcció a la dècada de 1350-1360 (ADG, Sant Feliu de Girona, Llibre d'Obra, vol. 453, f. 24 v.).

tres anys.¹⁹ Un any més tard, el 16 de desembre de 1368, obté del ciutadà de Girona Jaume Mitjavila l'explotació en règim de lloguer durant tres anys

¹⁹ AHG, Notarials, Girona 1, 196, f. 156v.-157bis; 5, vol. 273, s. f.; vol. 339, s. f. Traspasat el 1374, només tenim una altra notícia de Francesc Morera datada de 1364, quan rep d'un draper la quantitat de 27 sous. Tot fa pensar que la interrelació entre els mestres pedrers i, en general, els artífexs en aquest temps, era força més estreta del què es podria pensar. Així ho fan veure els acords de societat, com el que estableix el mateix Ramon Marenyà, les col·laboracions contractuals per a una determinada obra, l'actuació de mestres pedrers i fusters com a testimonis en actes notarials i, en definitiva, les relacions matrimonials entre artífexs d'oficis pròxims o complementaris.

d'una de les feixes de la pedrera situada al lloc anomenat Font de Pedret.²⁰ També sabem que Marenyà posseïa una peça o feixa de terra a "*hortis Gerunde vocatis de Figueroles*" (al costat del rec de Figueroles, que n'era el límit per la banda nord) que va vendre el 1357 al sastre de Girona Pere de Serinyà pel preu de 8 lliures.²¹ El patrimoni immoble de Marenyà permet, doncs, sospitar una situació econòmica familiar prou confortable. A més, era propietari d'una pedrera en l'indret anomenat Bec Eixut, al sud de l'Areny de la ciutat, segons una notícia de 4 de novembre de 1371 (un any abans de morir), al·lusiva a la venda durant cinc anys dels rendiments d'aquesta pedrera al pedrer Francesc Sapllana, documentat entre 1349 i 1375, amb qui havia col·laborat en la construcció de l'efímer claustre de la basílica de Sant Feliu de Girona.²²

El convent de Sant Domènec, on vol ser enterrat Ramon Marenyà, és lògicament la institució eclesiàstica més beneficiada, amb un llegat testamentari de 100 sous per misses durant deu anys.²³ Com era habitual en l'època, el testador es preocupava per la salvació de la seva ànima i disposà també deixes a la resta d'esglésies i convents de la ciutat per bé que les quantitats eren molt inferiors en comparació amb el llegat als predicadors. En el mateix assentament notarial, amb data 3 de novembre, dicta codicil on revoca alguns llegats, entre altres, 10 lliures de la neboda; deixa 100 sous a la seva dona i disposa deixes de 15 i 10 sous a la catedral i al pont nou que no apareixien en el testament.²⁴ El que més crida l'atenció del codicil és que hi ha un canvi de testimonis respecte del testament. Repeteix Pere Marrà i desapa-

²⁰ AHG, Notarials, Girona 4, vol. 4c, f. 28v-29r.; 10, vol. 15, s. f. De fet ja feia temps que Ramon Marenyà tenia llogada aquesta pedrera a Jaume Mitjavila, membre d'una rica família de la burgesia gironina que, entre altres propietats, posseïa al menys una pedrera a Pedret i intervingué en alguna de les procures que signà amb una personalitat en el negoci de l'alabastre de Beuda tan destacada del moment com l'escultor Aloi de Montbrai. Vegeu Guilleré, 1993, II, p. 383-384, 397, 427; Freixas, 1982, p. 79-80.

²¹ AHG, Notarials, Girona1, vol. 17, f. 53v-55v. La posició econòmica de Ramon Marenyà devia ser més que còmode. Així ho revelen algunes notícies sobre vendes i compres que fa al llarg de la dècada dels anys cinquanta del segle XIV, com ara, l'adquisició el 1351 d'una taula o botiga a Guillem Coma, i la compra l'any següent al pedrer Arnau Vives d'una casa amb dos patis i una peça de terra que té al Mercadal: AHG, Notarials, Girona 5, vol. 62, f. 82-84; vol. 69, f. 34-35.

²² AHG, Notarials, Girona5, vol. 298, s. f. Caterina, muller de Bartomeu Rigau, de la casa reial, ciutadà de Girona, ven per 20 sous anuals a Francesc de Plana (Sapllana), pedrer de Girona, el rendiment que doni la pedrera que té Ramon Marenyà fins a la «*ruppem magnam discohoptam*», que es troba vers una altra pedrera seva que explota Arnau Sapllana.

²³ 100 sous és la quantitat que també va llegar el destacat mestre d'obres Arnau Bargués, traspasat el 1413, a la institució que va acollir les seves despulles. Vegeu Terés, 2015, p. 147-160.

²⁴ AHG, Notarials, Girona 1, vol. 268, f. 254r.

reixen Pere Marenjà (o és l'anterior, amb diferent grafia?) i Tomàs Reiners,²⁵ aquest darrer actiu entre 1364 i 1396. Al seu torn, ara hi ha un testimoni més, i tots quatre són mestres pedrers: el citat Pere Marrà, Bernat Pont, Guillem Decor²⁶ i Arnau Sapllana. De Pere Marrà, actiu entre 1342 i 1375, desconeixem la seva participació en cap obra;²⁷ de Bernat Pont, actiu entre 1355 i 1396, sabem que era originari de Corçà (Baix Empordà), tenia casa al carrer Fontanilles de Girona i al 1364 treballava a l'església de Cartellà (Gironès);²⁸ i, en darrer terme, d'Arnau Sapllana I en sabem moltes més coses. És un dels membres destacat d'una nissaga de fins a cinc mestres d'obres i picapedrers documentats entre els anys 1331 i 1438. Dues o potser tres generacions que comencen justament amb aquest Arnau Sapllana I entorn del primer terç del segle XIV, el qual actua ara de testimoni en el testament de Ramon Marenjà, i amb qui va col·laborar en projectes o/i comandes d'elements de construcció tallats amb pedra de Girona com ara el claustre de la basílica de Sant Feliu de Girona (el claustre de vida més efímera que ha tingut el gòtic català) en ser bastit a partir de l'any 1357 i enderrocat el 1374 per ordre reial, amb l'argument que el seu emplaçament dificultava la defensa de la ciutat al sector de Sobreportes (Freixas, 2016, p. 112).²⁹ Concretament l'any 1359 és un dels moments de més activitat en aquest claustre, sobre el qual parlem més tard, que va requerir el registre individualitzat al llibre de comptes de Sant Feliu amb el *títol pro columnpnis et cantonal*, i més avall *cum R. Maranyani et cum B.*

²⁵ AHG, Notarials, Girona 5, vol. 295. Reiners va ser conseller de la ciutat el 1396.

²⁶ És possible que es tracti de Guillem de Cors (amb la grafia mal escrita), membre de la nissaga de pedrers Cors, documentada sobretot en la primera meitat del segle XIV. Podria ser un descendent del Guillem mestre major de la catedral, o d'algun dels seus familiars.

²⁷ AHG, Notarials, Girona 7, vol. 53, s. f. Freixas, 1983, p. 341.

²⁸ AHG, Notarials, Girona 5, vol. 270; vol. 286, s. f.

²⁹ Deixem per a més endavant l'estudi d'aquesta nissaga de més d'un segle d'activitat. Apuntem ara la sospita que d'Arnau Sapllana pare, traspasat el 1398 (AHG, Notarials, Girona 1, vol. 324), i Ramon Marenjà, junts o per separat, varen dedicar bona part de la seva activitat a la talla de bases, fusts i capitells, entre altres peces de construcció, com queda acreditat en aquest text amb la documentació referida a aquesta activitat per part d'ambdós mestres pedrers. L'any 1373, tot just un any després del traspàs de Ramon Marenjà, Arnau Sapllana I va rebre un encàrrec semblant als que obtenia amb certa reiteració el nostre personatge, relatiu a la talla de quatre columnes de pedra, amb els seus capitells, fusts i bases, per a la casa del notari de Barcelona Ramon Lluçà, potser amb destí a dues finestres trifores o quatre de bifores (AHG, Notarials, Girona 5, vol. 303).

Maranyani eius nepote.³⁰ En resum, podem admetre que els Marenyà i els mestres pedrers esmentats eren especialistes en la fabricació de peces soltes per a la construcció de portals i finestres per a façanes, patis porticats i façanes (Español, 1999b, p. 115-117; 2009, p. 972; 1999a, p. 401-426).

Cal afegir a això que la lectura d'aquest extens document testamentari de sis folis, inusual a l'època d'entre la majoria dels testaments que coneixem atorgats per mestres pedrers, certifica un cop més la posició econòmica benestant que queda acreditada també per les nombroses deixes i les quantitats que hi consten, segurament per la intensa activitat professional que va dur a terme, algunes parcel·les de la qual relatarem tot seguit. Dos anys després de la seva defunció, el 3 d'agost de 1373, Guillem Sunyer ven durant vuit anys a Bartomeu Tord, notari de Girona, l'usdefruit i habitatge de dos *sutulorum*, és a dir, dues plantes baixes, situades sota la sala de l'alberg que aquest Sunyer tenia a Girona; sembla que els dos baixos (qui sap si inferiors en cota al pas del carrer públic) eren utilitzats de celler. El primer el tenia "na Gelada", i el segon en Marenyà, *lapicida* difunt de Girona. Es pot sobreentendre que parlen del nostre pedrer.³¹

LES COMANDES GIRONINES

L'activitat coneguda de Ramon Marenyà comença el 1354, quan es compromet a fer un nombre indeterminat de columnes amb els seus complements per a un altar, probablement l'altar major de l'església del convent franciscà de

³⁰ ADG, S. F. Gi. 453, f. 24. En aquest sentit, assenyalem entre d'altres notícies d'interès que, al costat dels Sapllana, Sans, Cebrià, Mieres, Pagès, Marcó, Julià i Mata, Ramon i el jove Bernat Marenyà es dediquen a la construcció de la cantonada del claustre, darrera l'altar de Sant Jaume, en la col·locació de bases, columnes i capitells. Ramon Marenyà actua, a més, de fiador per si el nebot Bernat no fa bé les coses. En aquest cas, Ramon hauria d'intervenir fent-se càrrec de les despeses. L'abril de 1359 s'estava treballant també en el portal nou del refetor. Els comptes indiquen que els mestres pedrers que intervenen en el claustre i en el portal del refetor, entre ells els Marenyà, forneixen els materials lapidis manufacturats amb els quals basteixen l'obra (ADG, S.F.Gi.453, f.28-29,45). Uns mesos abans, concretament el gener de 1359 el mestre Pere Capmagre que dirigia les obres de la catedral i de Sant Feliu havia renunciat a continuar al capdavant de la construcció d'aleshores col·legiata (ADG, S. F. Gi. 453, f. 27). Els comptes de Sant Feliu han estat estudiats exhaustivament per Miquel Àngel Chamorro a *La construcció de l'església de Sant Feliu de Girona al segle XIV. Els llibres d'obra*, Tesi Doctoral, Universitat de Girona, 2004.

³¹ AHG, Notarials, Girona 7, vol. 13, f. 5v-6r.

Ala del claustre gran del convent Sant Francesc de Girona, avui remuntada al palau Solterra, al carrer Ciutadans. Les mesures i la tipologia de les columnes són idèntiques amb les del claustre del convent de Sant Domènec de València (Foto Miquel Àngel Fumanal).

Castelló d'Empúries (Freixas, 1983, p. 341, núm. 10).³² No seria desencaminat pensar que el destí d'aquestes columnes hagués estat el de sostenir el baldaquí que cobria l'ara de l'altar major de l'església conventual, com tenia també el convent homònim de Girona, del qual tenim notícia datada el 1424, quan el mestre d'obres i escultor Antoni Canet en fa un de fusta, potser per substituir-ne un altre d'anterior (Freixas, 1983, p. 261; 2015, p. 67).

Aquesta notícia de Ramon Marenyà i la majoria que tenim documentades d'ell fan referència a la realització de columnes. Fa la impressió que era especialista en aquesta mena de treballs en sèrie que tanta popularitat varen donar a la pedra de Girona i als tallers que la tallaven per als prefabricats arquitectònics. Efectivament, els antecedents que anatem tot seguit de l'activitat de Marenyà esmenten la producció de columnes amb tots els seus elements, bases, fusts, capitells i probablement també els arcs corresponents,

³² AHG, Notarials, Girona 5, vol. 79, f. 6v. Res no es conserva del convent. Barraquer no hi va trobar dempeus cap mur, i relata que una persona gran que havia estat escolà del convent li havia manifestat el 1900 que el claustre era molt semblant al de Santa Maria de Vilabertran: Barraquer, 1906, p. 518-519. Arrel dels decrets de desamortització, el convent va ser sotmès a un procés calamitós d'abandó i d'espoli que va acabar, fins i tot a nivell de fonaments, amb dues subhastes de material petri, la darrera de les quals entre 1846 i 1851: Famoso, 2013, p. 113. En el moment d'aquesta segona subhasta era ja un solar amb restes d'una construcció ruïnosa: Franquès, 1999, p. 163.

fet que acredita l'especialitat del nostre mestre pedrer en aquest tipus de treballs. Només una notícia del 15 de desembre de 1357 no es refereix a la producció seriada de columnes sinó al compromís de Ramon Marenyà amb Blanca, vídua del cavaller Dalmau Xatmar, per a la realització del sepulcre del marit difunt, amb destí al claustre del convent de sant Domènec de Girona. La tomba havia de ser semblant al sepulcre de Berenguer de Cruïlles que es trobava al mateix claustre, sostingut per quatre columnes.³³

És ben segur que dels cinc claustres amb columnes seriades que com a mínim va tenir la ciutat de Girona, només tres es van alçar al segle XIV, en el benentès que caldria descomptar el claustre del convent de Sant Domènec, si és que l'adjudiquem a la fi del segle XIII, i el cinquè, de fet un sobreclaustre, bastit al segle XV damunt el claustre romànic del monestir de Sant Daniel, del qual han quedat dues galeries, i no pas completes. D'altra banda, de totes les andanes claustrals gironines no n'ha quedat ni una referència documental abans de 1350, dècada en què podem datar les arcades reinstal·lades modernament al Palau Solterra de Girona procedents, segons sembla, del claustre major del convent gironí dels framenors. Però l'única pista documental en aquest sentit sembla esvaïr-se en benefici d'una nova interpretació, el protagonista de la qual és, un cop més, Ramon Marenyà. Al document de les citades columnes amb els seus complements per a Sant Francesc de Castelló d'Empúries, s'especifica que aquestes han de ser "*taliter qualis sunt colone cum suis aparatibus que sunt circa altare beati Francischi*" del convent de Girona, o sigui, situades "al voltant" de l'altar principal, igual com les de l'altar major del convent de Girona.

D'una manera o altra Ramon Marenyà serveix de nexa per explicar l'únic claustre realment documentat en la dècada de 1350, el de la canònica de Sant Feliu de Girona, al qual ja ens hem referit. No obstant això, és digne de notar que malgrat els pocs llibres d'obra conservats, aquesta font ha permès amb força detall una aproximació històrica i artística sobre l'efímer claustre gòtic, la construcció del qual es va acordar el 1357 i s'obrà entre 1359 i 1361, sota la direcció i probable disseny del mestre major Pere Capmagre, actiu entre 1348 i 1371, que també ho era de la catedral. Malgrat que Capmagre

³³ AHG, Notarials, Girona5, R. Peradalta, vol. 159, f. 136 r. v. La notícia precisa que el preu convingut serà de 45 lliures (900 sous), extrets del llegat que Dalmau Xatmar havia deixat al seu testament del 4 de juliol de 1348, redactat per Bernat Estornell, llavors notari del terme del castell de Palafolls.

va assumir la direcció del projecte, les obres foren directament coordinades i executades pel pedrer Arnau Sans I, documentat a partir de 1357, propietari de la pedrera d'on sorgiren bona part dels materials, i amb qui l'obra de Sant Feliu havia signat una concòrdia de 12.286 sous i 11 diners.³⁴ Els treballs varen avançar ràpidament, i hi intervingueren molts mestres, com s'ha dit, a més d'un nombre gens menyspreable de dones, ocupades especialment en feines d'escombrada i neteja de runes. També hi participaren els mestres pedrers Francesc Saplana, el primer membre de la nissaga Saplana, Arnau (ja esmentat), Francesc Bofill, Bernat Pagès, actiu entre 1357 i 1361, Pere Mata (...1334-1362...), el citat Bernat Cebrià i un membre de la nissaga Biure, present a Girona a llarg de la primera meitat del trescents. De tots aquests mestres pedrers, quatre varen ser els encarregats d'obrar les columnes de tres galeries senceres del claustre de Sant Feliu, que tenia un total de 56 columnes aparellades, distribuïdes en sis i vuit parells a les galeries nord i sud, respectivament, i set parells a les dues galeries mitjanes, est i oest (Marquès, 2001, p. 134 i ss.). En el moment d'inici de les obres el capítol es refereix al claustre com a *claustrum novum*, en clara oposició o substitució d'un claustre vell, que devia ser desmuntat llavors, i pogué influir en el model final triat per Pere Capmagre, és a dir, un claustre que no s'allunyava del tot de la traça de l'anterior, amb dobles columnes, seguint la tradició de les seues catedralícies gironines i de molts dels principals monestirs del país. Tot fa pensar que les columnes tenien el fust cilíndric, però no es pot determinar si els capitells eren de flor de liri o de palma. La tria del fust cilíndric fou deguda a la mateixa tradició dels claustres de columnes aparellades més antics, però també cal tenir en compte que el codi tàcit dels pedrers era de no apariar columnes quadrifoliades, que sempre es presenten en una sola filera, sostenint els arcs, en tots els exemples conservats.³⁵ Com s'ha dit, l'any 1374 el rei ordenà el desmuntatge del claustre per causa del perill que suposava a l'hora de defensar la ciutat en cas de setge, atenent el context d'escalada bèl·lica que es vivia amb el regne de Castella. Desmuntat l'any 1378, el comte Pere d'Urgell adquirí unes 25 columnes (aproximadament, la meitat del conjunt) pel preu de 50 sous la parella. El darrer pagament s'efectuà el 1391

³⁴ AHG, Notarials, Girona 1, vol. 365, s.f. Bernat Marenjà es troba en el cercle d'activitat propra als mestres Arnau Sans I, que tenia pedrera i Bernat Cebrià, actiu entre 1360 i 1372, que tenia casa a Pedret: AHG, Notarials, Girona 2, vol. 290; Girona 5, vol. 362. Freixas, 2016, p. 112 i 230.

³⁵ Observacions incloses a Fumanal 2019.

(Marquès, 2001, p. 142). No es coneix el destí de les columnes, però hom ha pensat en les obres del castell Formós, embellit pel comte Jaume, del qual es coneixen nombroses intervencions arquitectòniques i decoratives, tant a Balaguer com a Àger i Agramunt, per bé que no es pot descartar que servissin per al convent de clarisses de Balaguer que el comte Jaume I d'Urgell, pare de l'anterior, havia manat fundar en el seu testament. Això podria matisar la visió "despreocupada" que el comte tindria per al convent de clarisses, que la seva mare posava en funcionament el 1361 (Sanahuja, 1965, p. 291).

AL CLAUSTRE DE LA CATEDRAL DE VIC

Immediatament després (o en paral·lel) als treballs del claustre de Sant Feliu de Girona, Marenyà treballà també per al claustre de la seu de Vic, en un moment en què bona part del conjunt ja devia estar construït, i per tant, cal atribuir la seva participació en les darreres etapes escultòriques del complex. De fet, podem considerar la intervenció de Marenyà com una lògica continuïtat del treball de mestres gironins, que arrenca pràcticament des dels inicis de la construcció, gairebé 40 anys enrere. La història del nou claustre de la catedral vigatana comença l'any 1318, en temps del bisbe Berenguer de Guàrdia o Saguàrdia (1306-1328), quan capítol i bisbe acordaren la seva construcció, per sobre de l'antic claustre romànic. Les obres (i s'entén que el disseny original també) foren conduïdes per mestre Ramon Despuig (1323-1333) i el seu ajudant i successor Bartomeu Ladernosa (1333-1359).³⁶ Per plantejar la participació i abast de l'obra de Marenyà, és necessari fer un recorregut per l'obra anterior del claustre osonenc, amb cert detall.

Entre 1321 i 1322, els obrers ja havien acumulat 5.000 sous per poder iniciar els treballs. Però des de bon principi la fàbrica s'hagué de plantejar la problemàtica i la utilització de diferents tipus de pedra. A través dels llibres d'obra conservats, es coneix que vers 1323 ja s'havien acabat de tallar a les pedreres de Folgueroles la pedra sorrenca necessària per a la cornisa que hauria de separar el claustre vell (que queda com a inferior) i el de nova planta (superior). La calcària de Sant Bartomeu del Grau serví per a l'arquitectura i

³⁶ Gudiol, 1981, p. 32-33 i ss. Les notes documentals següents parteixen del treball de Gudiol (acabat, en realitat, el 1897), però hem volgut comprovar-les i precisar-ne les dates, cotes i anotacions. Bona part d'aquestes "correccions", així com alguns fragments del text d'aquesta part i notícies no publicades, estan extretes de la tesi doctoral inèdita de Fumana.

Vista general del claustre de la catedral de Vic. La intervenció de Ramon Marenyà se situa a la darrera de la dècada dels cinquanta del segle XIV, bé sigui simplement amb la venda dels materials petris, o bé amb la participació directa en la construcció de l'andana (Foto Miquel Àngel Fumanal).

Claustre de la catedral de Vic, detall d'algunes columnes i capitells de l'andana sud. (Foto Miquel Àngel Fumanal).

els calats, però no per a les columnes que havien de sostenir-los. Precisament, una de les principals preocupacions del mestre major era trobar pedra d'alta qualitat per obrar les columnes segons el disseny que havia plantejat (amb fusts extraordinaris d'una cana i mitja de Montpeller, 300 cm!), que de segur ja s'havia establert en començar les obres. Descartades les pedres de Folgueroles, Sant Bartomeu del Grau i de *Ripolès* (al Ripollès, potser Ripoll o Sant Joan de les Abadesses?), vers 1324-1325 s'establí un primer contacte amb el taller del mestre pedrer Berenguer Portell de Girona, com es dedueix del pagament de 240 sous que el traginer Mateu de Vic dugué a Portell a raó de quatre columnes, el primer semestre de l'any 1325. El traginer cobrà un total de 59 sous pel transport, de tornada, de les dites columnes.³⁷ Poc després, el febrer de 1326, el mateix Despuig i el canonge obrer Francesc Terrés, eren a Girona per comprar deu columnes al mateix mestre Berenguer Portell, per un preu total de 30 lliures (600 sous, o sigui, uns 60 per columna).³⁸ En un moment indeterminat del mateix any en Muntaner, traginer de Girona, cobrava 3 sous i 7 diners pel transport de tres capitells de Girona a Vic.³⁹

És difícil identificar amb seguretat quines columnes, de les que veiem avui, corresponien a les realitzacions de Portell i el seu taller. A finals del segle XVIII les obres d'ampliació de la catedral van implicar que l'any 1781 es desmuntés el claustre, que es numerà peça a peça. Fins 1802-1804 no es procedia a la seva reconstrucció, que pren la forma regular actual de cinc arcades per ala, i perdia la forma original de 6 + 5 + 6 + 5. Mestre Josep Moretó fou l'encarregat del remuntatge de ales est i nord, i els mestres Josep Mas i Josep Bagaria van reconstruir les ales oest i sud. Les dues arcades sobrants sembla que es muntaren a l'exterior de l'ala est, però no fou fins l'època del bisbe Morgades (1882-1899) que aquesta s'acabà organitzant el mirador sobre el Mèder amb la seva forma actual. Si tenim en compte l'obra original i considerem que l'ala nord del claustre, contigua a l'església, és la més antiga, i que a principis dels segle XIX es respectà la numeració del desmuntatge, es pot deduir que les primeres columnes de Berenguer Portell són les d'aquella ala, que es conclugué pels volts de 1332, quan s'inaugura la capella de Sant Cristòfol, a l'extrem de ponent, pagada pels canonges Guillem de Montcorb i Bernat Nadal.

³⁷ ABEV, ACV, Obra de la Seu, Obra del claustre, 1322-1403 (reg. 3/5), f. 19r.

³⁸ Id., f. 3r.

³⁹ Id., f. 24r.

Aleshores les notícies no retornen fins al 1333, quan l'obrer mana que li siguin pagades a Portell quatre columnes, de les 21 amb les seves bases i capitells, que aquest s'havia compromès a realitzar per un total de 1.465 sous. L'encàrrec de transportar-les es féu al ja citat Mateu, traginer de Vic, que cobraria 12 sous per cada columna (llavors en cobra només 48, per les quatre que ja havia aportat).⁴⁰ El 9 de novembre de 1334 Portell reconeixia al canonge obrer Pere Marbuscha retenir 30 lliures i 5 sous a raó de les obres compromeses i encara no realitzades, en concret un nombre indeterminat de fusts més 27 bases i 12 capitells.⁴¹ Potser en referència a aquesta comanda restant, el 4 de març de 1335 li són lliurats 1.345 sous a raó de 19 columnes amb les seves bases i capitells, però com que el preu pactat per columna és 70 sous (per tant, hauria de percebre 1.330 sous), reconeix quedar-se els 15 sous de la diferència en comanda, com a bestreta per a un —previsible— proper encàrrec.⁴² El 1336 Portell cobra 310 sous per diverses columnes a Francesc Terrers (de nou) obrer del claustre, i aquí s'acaba la seqüència de notícies que relacionen el pedrer gironí amb l'obra vigatana.⁴³ Les dades entre 1333 i 1336 suggereixen la construcció de l'ala de ponent, que contenia a l'extrem la capella de Sant Felip i Sant Jaume, pagada pel canonge Pere de Castellolí, i la galeria de llevant, on sembla que ja s'hi treballava el 1332 mateix.

És evident que el taller de l'Onyar pogué treballar molt més, i que una part important dels encàrrecs i pagaments no hagi sobreviscut en els arxius: en conjunt, la documentació coneguda esmenta només 33 columnes, menys de la meitat del total de 73 fusts nummulítics que té el claustre si es compten també els del mirador de la galeria sud (que en té 13 i no 15, com la resta, perquè els calats dels arcs dels extrems, més curts, se sostenen només amb dues columnes). Tot i això, convé considerar que 33 columnes en total són exactament el nombre de columnes necessàries per concloure dues ales consecutives, o sigui, 15 en una de curta (la nord) i 18 en una de llarga (la de llevant o la de ponent). Però les notícies sobre Portell a Vic s'aturen el 1336, i les de la nissaga Portell a Girona el 1342. I, simptomàticament, no hi ha cap altra dada rellevant de l'obra del claustre fins a finals de la dècada de 1350. De fet, el moment d'acabament de les obres principals se sol situar vers 1360, quan el capítol regulà el format de les

⁴⁰ ABEV, ACV, Obra de la Seu, *Computum operis claustris*, 1333-1335 (reg. 3/2), f. 67r i v.

⁴¹ AHG, Notarials, Girona 5, Pere Massanet, 1334, reg. 16, f. 36v-37r.

⁴² ABEV, ACV, Obra de la Seu, "*Liber venerabilium operariorum claustris*", 1335-1363 (reg. 3/3), f.

11rv.

⁴³ Id., f. 48r-v.

processons que ja circulaven i voltaven tot el claustre superior.⁴⁴ Hom suposa que les galeries nord, est i sud estaven acabades, i la de ponent tot just plantejada (Pladevall, 2002, p. 372). Cal entendre en aquest context i seqüència una època de 1357 en què el pedrer gironí Ramon Marenyà cobra els 200 sous restants dels 300 promesos per Ramon de Vilamontà, obrer del claustre de la seu de Vic, a raó de certes columnes ja tallades.⁴⁵ No s'especifica el nombre de columnes obrades (quatre o cinc, segons els preus habituals amb Portell) dels darrers trams d'arcades del conjunt vigatà. D'aquí es pot asseverar que l'any 1357 encara es treballava en les arcades del claustre i que en tot cas, l'obra estava avançada, per tal com aquell any Marenyà cobrava la totalitat dels imports per peces ja executades. Si acceptem que l'obra de Portell serví per cloure les galeries nord i est, podem dir que Marenyà, com a mínim, treballà en l'ala sud. Aquesta pogué ser una de les darreres obres dirigides pel mestre major, Bartomeu Ladernosa, que morí el 1359.

Però la de Marenyà fou un graó més de la participació gironina al claustre vigatà. L'any 1371 s'anota el pagament de 80 sous la unitat per noves columnes, en aquest cas del picapedrer gironí Francesc de Plaça, del qual caldria precisar el nom (Pladevall, 2002, p. 273). Probablement “de Plaça” sigui una transcripció errònia del cognom “de Plana”. En aquest cas, més plausible, estaríem davant d'un dels membres d'una nissaga de pedrers, coneguda, que escriuen el cognom indistintament “de Plana”, “Saplana”,

⁴⁴ En concret, en un estatut del Llibre de Costums del capítol de la seu de Vic, aquell 1360 es regulaven certes celebracions durant les processons poc ortodoxes, i que en ocasions comportaven la presència d'animals, amb tot el que això podia comportar (Gudiol, 1981, p. 40 i nota 25).

⁴⁵ AHG, Notarials, Girona 5, Ramon de Peradalta, 1357, reg. 162. L'al·lusió *operavi et fieri feci* en el text original posa un cop més damunt la taula fins a quin punt les comandes signades pels arxifexs foren obrades directament per ells, o bé practicaven sovint la subcontractació. D'altra banda, hem de pensar que el traginer Roure era de Vic i que va venir a Girona a buscar les columnes, embalades i a punt per ser transportades des d'un hostal, possible punt de partida per a la distribució i expedició dels materials. En brut o desbastada, la pedra era transportada des dels arrencs fins als tallers dels mestres picapedrers, on era tallada i polida per ser expedida, des del mateix taller o des d'un punt d'expedició que pensem que podria ser un hostal on, a banda d'hostatjar viatgers, devien comptar amb prou infraestructura per servir de punt de partida per al transport per terra, pagat per jornals. Devia servir, en definitiva, de *carreteig* i *bast*, un indret d'aturada i també de sortida de carros i bèsties de càrrega, cavalls rossins, ases, mules i muls, emprats com a animals de tir. És fora de dubte que la “indústria” medieval gironina de prefabricats arquitectònics va posar en marxa un sistema comercial que garantia la distribució des dels tallers dels picapedrers fins als transportistes o carreters i aventurers que s'encarregaven de moure els materials petris per a la construcció per terra i mar arreu de la Mediterrània. Vegeu Guilleré, 1993, p.230-232; Español, 2009, p. 23.

“ça Plana”, etc. Com ja hem referit més amunt, tant Francesc Saplana com Arnau Saplana I van tenir tractes directes amb els germans Marenyà, tant a l’obra del claustre de Sant Feliu de Girona com en la gestió de determinades pedreres. Entenent, vist el testament, que Marenyà va morir el 1371, no pot ser casual la coincidència de l’any amb l’aparició de Saplana a Vic, i més quan ja havien treballat junts en altres obres i, com sembla, havien fins i tot compartit pedrera. Es tracta d’una successió directa de tallers, una continuïtat necessària en l’obra de Vic? Era Marenyà l’escollit per concloure-la? La finalització del claustre es resolgué al pas del segle XIV al XV i sense participació gironina coneguda (tot i que els fusts segueixen essent nummulítics), fet que escapa ja de l’àrea d’estudi d’aquest treball.

TREBALLANT PER AL REI A SARAGOSSA

Els primers exemples documentats de finestres coronelles en residències reials daten de la quarta dècada del segle XIV, en temps del regnat de Pere el Cerimoniós (1336-1387), l’acció del qual significà la implementació de les manufactures gironines als palaus de les principals capitals. La seqüència comença l’any 1342, quan Pere encarregà per al palau del Reial de València la compra a Girona d’onze columnes quadrifoliades de set pams d’alçària equivalent a l’alna de València, quatre més de 8 pams, i quatre mitges columnes de la mateixa alçària, sense bases ni capitells.⁴⁶ Més tard, el 22 de febrer de 1345, el rei va manar al procurador de les seves rendes a Girona, Bernat Bertó, adquirir 16 “calones” a l’alna de València “ab tot lur aparell de bases e de capitels ab flor de lir e de taules ab [rosetes...]”, també amb destí al palau reial valencià (Rubió i Lluch, 1921, p. 75, doc. LXXIV). El mateix rei insistia en la tramesa de les peces en cartes del 9 de maig i el 24 de juny del mateix any. Algunes d’aquestes columnes s’aprecien en antics dibuixos i gravats del Reial, desaparegut en el transcurs del segle XIX.

⁴⁶ Rius i Serra, 1928, p. 166. És difícil escatir amb exactitud la mesura de l’alna medieval de València, però podia suposar un pam intermedi als de Montpeller (24,5 cm) i Barcelona (20 cm), i per tant els fusts encomanats oscil·laven entre els 112,5 cm i els 180 cm. Si els gallonats serviren amb seguretat per a la construcció d’una gran galeria, amb columnes que superaven els 220 cm d’alçada com al Palau del Mirador de Torroella de Montgrí, la resta de fusts menors podien servir per a finestres o galeries de petites dimensions, com pogué succeir al palau reial de Castelló de la Plana (Fumanal, 2008, p. 370-371).

Finestra del palau reial de l'Aljaferia de Saragossa. Ramon Marenyà realitzà les columnes per a diverses finestres cap a l'any 1358. (Foto Miquel Àngel Fumanal)

En la dècada de 1350 l'interès del monarca se centrà en el palau de l'Aljaferia de Saragossa. L'encàrrec de dotze columnes per a finestrals de les estances reials d'Aljaferia, amb les seves bases i capitells, obeeix a una comanda ja coneguda, feta pel rei Pere al batlle general de Catalunya, Pere Sacosta, el dia 7 de febrer de 1357 (López de Meneses, 1952, doc. 39).⁴⁷ Gairebé un any i mig més tard, és coneguda també una doble petició del rei Pere referida al pagament dels finestrals de l'Aljaferia, amb l'afegit de tres peces de teixit d'or comprades a Perpinyà, on aleshores s'hi trobava el rei i des d'on mana fer els pagaments “Item don ea-n Ramon Maranyà pedrer de Gerona per preu de XII colones ab lurs capitells les quals lo dit senyor manà que fossen comprades per obs de la Alfajaria de Saragoça CCLXX solidos Barchoninenses” (Madurell, 1961, p. 523;

⁴⁷ Cita Sobradiel, 1998, p. 360 doc. 39; ACA, RC 328, f. 32. Era cosa sabuda, o es donava per fet l'encàrrec de les 12 columnes i, en aquest registre notarial, el rei demana al Batlle General que faci saber les mides precises de les finestres -necessàriament trífores- així com l'adquisició i el pagament de cordes resistents per pujar els materials.

Sobradiel, 1998, p. 361, doc. 43; ACA, RC 1331, f. 109, 133.). Les columnes havien sortit ja del taller de Ramon Marenjà amb destí a Saragossa, el mes de juliol de 1358. Així ho certifica un albarà en què el mestre pedrer rep 270 sous per haver acabat la feina d'obrar les columnes, i 27 més per les despeses de transport des del taller fins a un hostal, inclosa la compra de cabassos i sàrries que contenien i protegien les diferents peces de les columnes per ser transportades amb carretes o damunt una bèstia de càrrega. Per bé que un hostal solia ser una casa on es donava menjar i allotjament, no es pot excloure que en alguns casos, com ara l'hostal al qual es refereix l'albarà citat, fos un punt de partida regular per a l'expedició de mercaderies amb l'ús d'animals de càrrega o/i amb carretes, singularment la pedra manufacturada pels mestres pedrers gironins fins al port de Sant Feliu de Guíxols, si així ho requeria el destí de la comanda, o per terra fins al seu destí.⁴⁸

Per al palau de Saragossa Marenjà obrà columnes amb base, fust cilíndric i capitells de lliri, però sense cimaci. Les finestres supervivents són trifores, sostingudes amb quatre columnes, dues als extrems i dues al centre. S'aprecia com el capitell sosté directament els arquets superiors, perquè a l'Aljaferia els habituals dintells lobulats són substituïts per refinats calats, d'alçària i complexitat considerables. En les traceries, els picapedrers locals combinaren les formes ogivals amb les interseccions i relleus florals de tipus mudèjar, atorgant a les finestres una pròpia originalitat. Un altre cas semblant es produeix a Aragó, al palau dels Luna a Daroca, on a les finestres geminades columnes de Girona sostenen complicats calats, també adaptant les formes gòtiques amb un regust altre cop mudèjar. Tornant a Saragossa, una altra originalitat de les finestres de l'Aljaferia és que els diversos elements de les columnes estan acolorits de maneres diferents (segur que hi ha hagut intervencions de la policromia en temps recents), creant un efecte d'alternança contrari al que normalment succeeix a les columnes nummulítiques. La combinació habitual és que el fust sigui més fosc que el capitell i la base, que tendeixen a un to blanquinós. En canvi a Saragossa el capitell és la part més obscura, mentre que els calats i els fusts són clars.

⁴⁸ ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, reg. 340. Entenem que el preu pagat de 27 sous hi era inclòs també l'operatiu de *ligar e de enserpenyar* les diferents peces de les columnes, és a dir, el que avui en diríem embalar convenientment la comanda pètria amb xarpellera per garantir la protecció adequada del material durant el transport dins els cabassos penjats d'un animal de càrrega o bé col·locats dins d'una carreta.

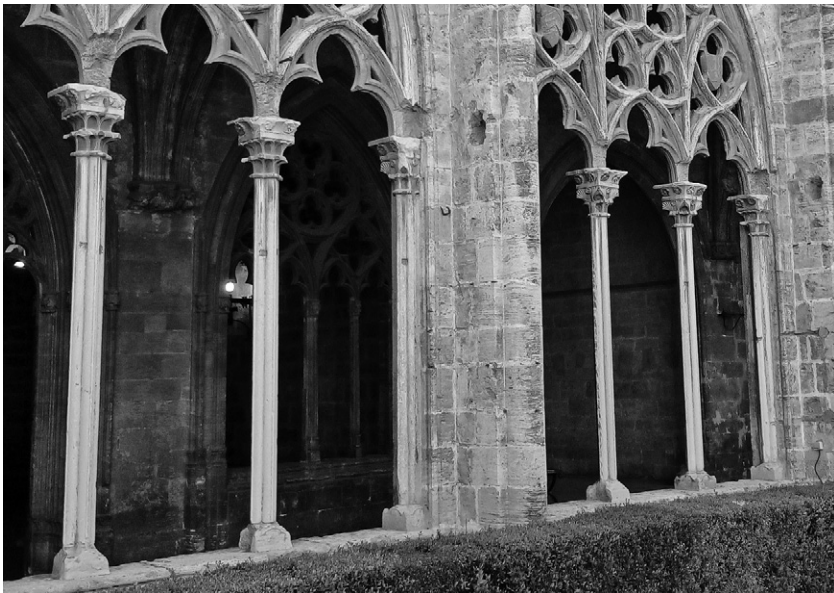
COLUMNES PER ALS PREDICADORS DE VALÈNCIA

No tornem a tenir notícies de Ramon Marenyà fins deu anys després, amb relació a la construcció del claustre del convent de Sant Domènec de València. Aquest convent té relació directa amb la conquesta de la ciutat del Túria el 9 d'octubre de 1238 per Jaume I. Poc després, l'abril de 1239, el rei concedí al dominic Miquel Fabra els terrenys sobre els quals seria edificat el convent. El 14 d'aquell mes el monarca mateix col·locà la primera pedra (Teixidor, 1755, p. 29). D'ençà de llavors, el clos experimentà un creixement arquitectònic constant i progressives renovacions dels seus principals edificis, incloent-hi l'església, de manera que actualment forma un conjunt arquitectònic complex, bastit dins una cronologia allargassada entre els segles XIII i XVIII, principalment. Val a dir que el convent reuneix alguns dels exemples més impressionants de l'arquitectura gòtica meridional, com la virtuosa i alabada Capella Reial (obra per Francesc Baldomar, vers 1439-1463), i l'espectacular aula capitular, bastida abans de 1348 (potser conllosa el 1321) i que és "un dels primers exemples on queden definits, d'una manera clàssica, el concepte de l'espai i, sobretot, les solucions tècniques de la volta a la mateixa alçada», tal com "serà emprat posteriorment a la llotja de Barcelona i sobretot, a les de Palma i València" (Dalmases & José, 1984, p. 55). Just després de l'acabament de l'aula es devia projectar l'actual claustre major, que podria substituir-ne un d'anterior, de molta menys entitat.⁴⁹ L'obra visible en l'actualitat consisteix en un quadrat de 34 metres de costat aproximadament, amb sis arcs apuntats a cada banda menys al costat nord, on en té només cinc. Les galeries estan cobertes amb voltes de creueria motllurades, sostingudes sobre impostes profusament esculpides. Els arcs de cada ala estan exempts de traceries, excepte els de la galeria oriental, on columnes galledades de pedra de Girona sostenen claraboies monumentals, que presenten diversos tipus de calats, també corresponents a cronologies diverses. Tanmateix cal dir que l'aspecte del claustre avui ve molt condicionat per la restauració endegada pel general Urrutia, efectuada entre 1952 i 1954, que procurà suprimir els afegits arquitectònics i comparticions diverses, en moltes de les seves estructures, realitzats a partir de l'exclaustració del

⁴⁹ Com succeeix en el cas de moltes esglésies conventuals. L'any 1257 ja es substituï la primera, que passà a ser porteria, i la nova fou profundament transformada en època moderna (v. SALA, F., *Historia de la fundación y cosas memorables del Real Convento de Predicadores de Valencia*, Biblioteca Universitària de València, ms. 2085).

Claustre del convent de Sant Domènec de València, andana est. La participació de Ramon Marenjà en el claustre degué arrancar el 1367 amb l'encàrrec de 26 columnes, amb els corresponents capitells, bases i àbacs (Foto Pere Freixas).

Claustre del convent de Sant Domènec de València, visió propera d'algunes de les columnes (Foto Miquel Àngel Fumanal)

convent l'any 1835 i la seva reutilització com a caserna militar i magatzem d'artilleria (Puig Nebot, 2018, p. 41 i ss.).⁵⁰ Entre d'altres, Urrutia intervingué al claustre, on calgué eliminar parets i envans que tapaven les claraboies, i s'optà per la reposició d'elements arquitectònics malmesos. Potser per això algunes peces de les columnes foren substituïdes per elements nous tallats modernament, però imitant els preexistents.

Es comptabilitzen un total de 26 elements columnaris, concretament 13 columnes i 12 semicolumnes, compostades de base, fust gallonat, capitell i imposta, distribuïdes segons les sis arcades de l'ala, que es tanquen sempre amb semicolumnes. De sud a nord, tres columnes centrals a la primera i segona arcada, dues columnes a la tercera, quarta i cinquena, i una a la sisena i última. Les bases, quadrangulars, presenten fulles o fruits als angles. Els fusts són tetralobulats i tenen una longitud de 220 cm. Els capitells són seriatos, com els dels monuments comentats anteriorment: motius de fulla de palma florida o bé de lliri. Els dos temes dels capitells s'alternen normalment, de manera que els de les semicolumnes sempre són el contrari dels de les columnes centrals, excepte la primera arcada, que al centre hi té un solitari capitell de palma. Les columnes arriben a una altura de 280 cm, de la base a la imposta. Cal notar que aquesta alçària i tipologia és pràcticament calcada amb la de dues obres coetànies (en un lapse probable entre 1340-1360), com són l'ala claustral del convent de Sant Francesc de Girona remuntada al Palau Solterra, de 282 cm d'altura (ja esmentada amb relació al convent de Castelló d'Empúries), i el majestuós pati porxat del palau episcopal de Tortosa (281,5 cm), fet en temps del bisbe Berenguer de Prats (1315-1341) o pels seus immediats successors.⁵¹ A raó de les mides i les cronologies, es podria inferir la participació del taller de Ramon Marenyà en tots tres conjunts?

Comença a haver-hi notícies a l'entorn del claustre a mitjan segle XIV. En aquell moment, quan ja s'havia bastit l'aula capitular, s'iniciaven els patrocinis concrets de les capelles de l'ala est del claustre, la més antiga. Hom suposa d'aquest moment la capella més meridional, dedicada a sant Vicent Ferrer i sant Jaume Apòstol, la qual fou comunicada l'any 1429 amb el "saló gòtic", construït llavors. La capella següent, en direcció nord, bessona de l'anterior, dedicada a la Verge de l'Escala, s'hi distingeix l'escut de la família Zapata,

⁵⁰ Aprofitem per agrair l'amabilitat del sotstinent Puig en una recent visita al convent, i la donació d'un exemplar del seu darrer llibre.

⁵¹ Com a darrera síntesi monogràfica del monument, vegeu Fumanal, 2011, p. 72-76.

Claustre de Sant Domènec de València, detall d'un capitell de flor de lliri (Foto Pere Freixas).

Claustre de Sant Domènec de València, detall d'un capitell de fulla de palma (Foto Pere Freixas).

però no es tenen dades al respecte. La tercera capella, que comparteix paret mitgera amb l'aula capitular, fou costejada per la família Esplugues vers la dècada de 1360. Sembla que Pere d'Esplugues aconseguí el privilegi de construcció de la capella i l'enterrament de quatre membres de la família. Les restes d'un d'ells, potser ell mateix, descansen en un petit sarcòfag amb jaent que duu la inscripció: "Ací jau lo Honorable En Pere Desplugues, qui morí l'any de Nostre Senyor MCCCXLVIII". Aquesta data, 1368, és contemporània del testament d'un altre membre de la nissaga, Francesc d'Esplugues, qui el 14 de juliol de 1368 llegà unes quantitats per al pagament de la claraboia que es troba quasi davant de la capella (Teixidor, 1755, p. 156-159). En la claraboia hi apareixen els escuts de la família Codinats i la dels Esplugues, o sigui, que es pot considerar realitzada pels volts de la mort de Pere i el testament de Francesc, tal vegada en els anys subsegüents. Els calats d'aquesta arcada són pràcticament idèntics als de la següent, situada davant l'aula capitular, però els escuts canvien. Per la part interior s'identifiquen l'escut de la Generalitat Valenciana, el de la ciutat, i el d'Aragó-Sicília. Per l'exterior aquest darrer es repeteix a la part de baix, i a la cúspide hi ha simplement un blasó amb les armes reials quadribarrades. De tota l'heràldica es dedueix que la

claraboia fou pagada tant per les institucions principals de la ciutat com per membres de la reialesa. No obstant cal remarcar la presència triplicada de les armes d'Aragó-Sicília (l'únic que es repeteix, de fet), que podrien suggerir el patrocini directe de la reina Elionor de Sicília, tercera esposa de Pere el Cerimoniós, que regnà entre 1349 i 1375. Elionor era ben conscient del seu llinatge, i procurà per mitjà d'aliances matrimonials que la corona siciliana es reintegrés al domini del rei d'Aragó, sense èxit. El seu escut eren les armes creuades d'Aragó i Sicília, i actuà de lloctinent del rei en nombroses ocasions, també del Regne de València. La cronologia relativa de la reina suggereix també un mecenatge efectiu vers les dècades de 1360-1370.

Els calats de la primera, segona i cinquena arcada, clarament posteriors en el temps, i d'un flamíger exacerbat (però alhora diferenciat i virtuós), estan presidits per l'escut de la família Castellví. Gonçal de Castellví, primer senyor de Carlet, costejà la capella de la Verge de la Humilitat dins l'església conventual, a partir de 1392 (Teixidor, 1755, p. 83).⁵² Segur que els diners emprats en la construcció dels calats provenien de la família Castellví, però semblen haver estat executats molt després, ja sigui ben entrat el segle XV, o a principis del següent. La continuïtat constructiva de galeries del segle XIV, combinant columnes i pilars d'aquella centúria amb calats dels segles XV o XVI, podia ser quelcom habitual, atenent l'exemple il·lustre del claustre d'un altre monestir reial, el de Santes Creus. Segons el cronista Lladernosa, el claustre s'inicià l'any 1313, en vida de Jaume II, però devia concloure's en la seva major part en temps de Pere el Cerimoniós, poc després de la intervenció del mestre anglès Reynard des Fonoll. Les aportacions de Puig i Cadafalch (1931, p. 123-138), seguides per l'extens treball de Vives i Miret (1969), van tendir a atribuir dues claraboies calades de l'ala oest del monestir, profusament decorades amb arcs flamígers, al període del mestre nòrdic. Precisament, la seva procedència septentrional podia suggerir la introducció del gòtic flamíger a algú que vingués de latituds més altes, on aquest tipus d'arcs i calats ja es començaven a desenvolupar. Però després, F. Español va demostrar que en realitat es tracta de calats obrats a principis del segle XVI (Español, 1985, p. 123-131). Resumint les dades constructives, sembla que l'ala est del claustre es pensà i desenvolupà al llarg de la segona meitat del segle XIV. El patrocini de

⁵² Sembla que la comunitat li oferí la possibilitat d'ésser enterrat al presbiteri, però ell refusà, en considerar-lo un espai reservat a reis i prínceps.

capelles i claraboies anà acompanyat de l'encàrrec de les primeres peces necessàries per sostenir els calats: les columnes. Però l'única referència, inèdita, relacionable amb l'execució de les columnes, és del 2 de febrer de 1367. Aquell dia Ramon Marenjà rebé del frare dominic Miquel Picó una de les pagues que s'haurien pactat en un contracte (no localitzat) per la realització de 26 columnes, amb destinació al claustre del convent de Sant Domènec de València. Marenjà rebé un cobrament parcial de 3 lliures, 5 sous i 6 diners, el darrer de les 45 lliures (900 sous) totals pactades. En el document es dona notícia inconcreta sobre uns pactes signats amb anterioritat davant notari.⁵³ Tenint en compte l'import total, cada columna valia uns 34,5 sous. No queda clar, però, si les despeses de transport hi estaven incloses. Si hom compara la comanda expressada en el pagament amb l'aspecte de la galeria nord, es constata que el nombre de 25 columnes actuals (comptant completes i mitges) coincideix quasi exactament amb les 26 realitzades per Marenjà. Les casualitats de la història fan que pocs dies abans del darrer cobrament de Marenjà, quan les columnes de Girona ja havien arribat al convent, també ho feia un noi devot, anomenat Vicent Ferrer, que prengué els vots de l'orde dels predicadors el 1367, i que després esdevindria un dels seus sants més importants.

L'EPÍLEG MONTSERRATÍ

Poc després dels treballs cobrats a València, a finals de la dècada de 1360 Marenjà apareix vinculat a un projecte a la muntanya de Montserrat. Aquell fou un període marcat per les iniciatives del prior Jaume de Vivers (1348-1375), que, entre d'altres, promogué la construcció dins del recinte monacal d'un petit claustre davant la cambra que més tard fou abacial; un portal conegut amb el nom de la Reixa i es construï, adossada al costat nord de la capçalera de l'església antiga, una capella dedicada a les Onze Mil Verges que trià com a lloc on instal·lar el seu sepulcre (Altés i Aguiló,

⁵³ AHG, Notarials, Girona, 5, vol. 338, s. f. Marenjà devia estar enllestint l'encàrrec quan en aquesta rep una petita quantitat. Mira & Zaragoza (2003, p. 160 i 162; vol. 2, p. 139-140) publiquen les fotografies d'un capitell i un fragment de columna quadrilobulada "*a caña por lado*" sense esmentar-ne l'origen de la pedra, i d'una arcada sencera, amb les traceries sobre tres columnes exemptes i dues adossades als pilars; en el vol. 2 dediquen un petit capítol al convent, referit solament al tipus de voltes emprades en la coberta del claustre, amb els nervis de pedra i els plements de rajol.

1997, p. 72). Aquesta obra d'alabastre (avui perduda) fou encarregada l'any 1373 (en vida seva) al polifacètic escultor i orfebre Pere Moragues. De fet, Moragues ja era conegut per Vivers i el monestir montserratí per altres raons. L'any 1366, mentre Marenyà encara devia estar treballant per als predicadors de València, Pere III encarregà a Moragues la confecció de set columnes de pedra esculpides a dues cares (14 escenes), cada una representant un dels set goigs de la Verge, i que calia disposar al llarg del camí que unia Montserrat amb Collbató (Albareda, 1936, p. 505, 513-515, nota p. 524 i docs. 3, 5, 6, 7). Poc després, el 1368, l'escultor fou nomenat domèstic del rei. Aquell mateix any, o el següent, Moragues inicià la col·laboració amb Ramon Marenyà, que s'havia d'encarregar de la realització de les columnes (probablement el fust, amb la base, i potser el capitell) de les set creus. En efecte, el 17 de novembre de 1369 cobrà del rei Vallporcer (*Vallporcerio*, al document) un total de 600 sous a raó de set columnes de pedra amb destinació al monestir de Montserrat "Item [...] donea·n Ramon Merenyà, picapedrer de la ciutat de Gerona, per preu de ·viii· colones de pedre, les quals ha obrades per raó de les creus que·l senyor rey manà fer en la costa de Muntserrat". Cada columna, per tant, i potser incloent-hi alguna despesa de transport, costà uns 85 sous (Albareda, p. 16, doc. 5).⁵⁴ Aportem aquí la correspondència del pagament a la notaria de Girona, per tal com el mateix 1369 Marenyà reconegué haver rebut 30 lliures (exactament, 600 sous) de Jaume de Vallporcer, a raó d'unes columnes *ad opus crucum*.⁵⁵ Els elements petris de les creus devien estar conclosos cap al juny de 1372, quan el pintor barceloní Bartomeu Soler cobrava del rei 33 florins d'or per haver-les pintat. L'octubre d'aquell any, superades totes les dificultats del projecte (potser a raó de l'allongament dels pagaments),⁵⁶ el mateix Pere III ordenà l'entrega de 688 sous al porter reial Pero López de Torneo, qui havia de donar-les a Pere Moragues, encarregat de convertir-los "en salaris de alguns maestres qui han stat algun temps en les dites muntanyes per asseura e posar les dites creus" (Albareda, doc. 7, p. 17). O sigui que ja havien estat instal·lades per pedrers i manobres, segurament sota la supervisió del mateix Moragues.

⁵⁴ La cita documental completa és: ACA, Reial Patrimoni, reg. 358, f. 182.

⁵⁵ AHG, Notarials, Girona 5, vol. 293.

⁵⁶ Dificultats constatades per Beseran. 1997, p. 103.

Creu de Montserrat, a l'esplanada exterior del monestir (Foto Miquel Àngel Fumanal)

Restes de bases i columnes de creus diverses, al dipòsit lapidari del Museu de Montserrat (Foto Bernat Puigdollers).

Vers 1491 les creus foren substituïdes per nous elements, i per això no se'n coneix la forma ni cap vestigi clar supervivent. El laconisme de la documentació, on no s'especifiquen les característiques de dites creus, ni als assentaments concernents a Pere Moragues ni als de Marenyà, no permet imaginar amb detall la naturalesa de les obres. En tot cas, el model no podia estar excessivament allunyat d'allò que coneixem per creus de terme, un tipus d'element d'aspecte espectacular i fita en el paisatge ensems, i que durant la segona meitat del segle XIV ja s'havia convertit en part de la producció habitual dels picapedrers gironins. A principis de la centúria ja s'esmenta la que es trobava al camí de Barcelona al Mercadal, citada el 13 de juny de 1313, en ocasió del pagament de 25 sous fet per Bernat Serra, aventurer de Girona, i la seva esposa Dolça, a raó d'una casa situada al carrer Canaders i una altra prop de la creu del camí de Barcelona, als procuradors dels aniversaris de Sant Feliu de Girona.⁵⁷ Al segle XV els pedrers de Girona fabricaren creus no només per als límits de la mateixa ciutat (l'Areny, el camí de Sant Feliu, etc.), sinó fora d'ella, a Castelló d'Empúries, Tossa de Mar, Montalegre (Tiana) o fins i tot, Perpinyà.⁵⁸ Fins i tot es constaten mestres que pogueren estar especialitzats en la talla de creus, com Ramon Boet.⁵⁹

En tots els casos coneguts, ja sigui per les referències documentals que esmenten la procedència gironina dels seus artífexs, com en les creus i columnes conservades, en museus, col·leccions o *in situ* i on es pot apreciar la utilització de pedra nummulítica, les columnes de creu de terme baixmedievals solen presentar un perfil octogonal. A Olesa, prop del cenobi, es conserva la columna octogonal de la creu d'en Beca, feta amb pedra calcària local. Dit això, no s'han pogut localitzar fragments a Montserrat identificables amb les creus de Moragues-Marenyà. Mossèn A. Albareda esmenta que al Museu de Montserrat hi ha dos braços de creu de pedra historiat, però es troben en tan mal estat que resulta impossible associar-los a cap cronologia concreta (Albareda, 1936, p. 8). A banda d'això, només podem citar, quasi a tall de curiositat, un fust de creu de terme, remuntat a l'esplanada del monestir, amb una base i una creu que no li corresponen. Es tracta d'un fust treballat amb pedra calcària nummulítica, blanquinosa,

⁵⁷ ADG, Pergamins de Sant Feliu de Girona, notari Pere Pont, núm. P-003-01681.

⁵⁸ Esperem, per a totes les referències d'arxiu, la publicació de les investigacions de Josep Narcís Pujol Vila, que comptarà, l'any vinent, amb una exposició al Museu d'Art de Girona.

⁵⁹ La idea, plantejada a partir dels documents per Freixas, 1983, p. 135-136, ha estat ampliada per Valero, 2005, p. 231-251.

decorat amb formes hexagonals en tota la seva superfície. En aquest sentit no es pot assegurar que sigui una obra medieval, adscribible al projecte esmentat, però remarquem l'existència d'un fust de creu nummulític a Montserrat, decorat, això sí, de forma ben original. No obstant la seva raresa, aquesta obra no era única, ja que existeixen fragments de fust com aquest –dos o més– al magatzem lapidari del Museu de Montserrat, a banda dels esmentats. Com ens ha indicat Bernat Puigdollers, conservador del Museu, també hi ha fragments d'unes altres columnes de creu de terme, aquestes amb perfil octogonal de costats còncaus. Sense poder aclarir-ho, és altament probable que alguns d'aquests fragments van ser obrats pel taller de Ramon Marenyà. Els nummulits de la creu podrien ser una pista fiable per a escatir-ne l'autoria.

BIBLIOGRAFIA

- ALBAREDA A. M. (1936). "Pere Moragues, escultor i orfebre". Dins *Homenatge a Antoni Rubió i Lluch*, vol. 3, Barcelona.
- ALTÉS I AGUILÓ, F. X. (1997). *Annals de Montserrat (1258-1485)*. Barcelona: Curial-Edicions de l'Abadia de Montserrat.
- BARRAQUER, C. (1906). *Las casas de religiosos de Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*. Barcelona.
- BESERAN, P. (1997). "La dimensió italianitzant de l'estil de Moragues: noves obres i nous arguments". *Lambard*, vol. X. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- CANAL, J.; CANAL, E.; NOLLA, J. M.; SAGRERA, J.:
 (1998) *La ciutat de Girona en la 1a meitat del segle XIV*. Col. Història Urbana de Girona. Reconstrucció cartogràfica. Girona: Ajuntament de Girona.
 (2005) *El sector nord de la ciutat de Girona de l'inici al segle XIV*. Col. Història Urbana de Girona. Reconstrucció cartogràfica. Girona: Ajuntament de Girona.
 (2006) *La forma urbana del Call de Girona*. Col. Història Urbana de Girona. Reconstrucció cartogràfica. Girona: Ajuntament de Girona.
- CHAMORRO, M. A. (2004). Tesi doctoral.
- DALMASES, N.; JOSÉ PITARCH, A. (1984). "L'art gòtic. S. XIV-XV". Dins *Història de l'art català*, vol. III. Barcelona: Edicions 62.
- DOMENGE, J. (2007). "Guillem Morei i l'activitat gironina". *L'art gòtic a Catalunya, Escultura, I*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- ESPAÑOL, F.:
 (1985) "Remarques a l'activitat de mestre Fonoll i una revisió del «flamíger» de Santes Creus". *D'Art*, 11.
 (1999a) "Claustros prefabricados de época gótica en la península ibérica: modelos, producción y comercialización". *Claustros no mundo mediterráneo. Séculos X-XVIII*. Lisboa.
 (1999b) "Los materiales prefabricados gerundenses de aplicación arquitectónica (s. XIII-XV)". *L'artista-artesà medieval a la Corona d'Aragó*. Lleida.

- (2009) "Las manufacturas arquitectónicas en piedra de Girona durante la baja edad media y su comercialización". *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 39/2 (juliol-desembre 2009).
- ESPAÑOL, F.; VALERO, J. (eds.) (2017): *Les pedreres medievals a la Corona d'Aragó*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans-Amics de l'Art Romànic. Barcelona.
- FAMOSO, S. (2013). *El carrer Sant Francesc de Castelló d'Empúries i el seu entorn. Evolució històrica i arquitectònica (segles XIII-XIX)*. Ajuntament de Castelló d'Empúries.
- FRANQUÈS, M.R. (1999). "La desamortització a Castelló d'Empúries (1820-1854)". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 32. Figueres, 1999.
- FREIXAS, P.:
- (1982) "L'obra del mestre Aloi a Girona". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 26.
- (1983) *L'art gòtic a Girona: segles XIII-XV*. Girona: Institut d'Estudis Catalans, Institut d'Estudis Gironins.
- (2015a) *Girona, la porta dels Apòstols*. Girona: Ajuntament de Girona.
- (2015b) "Art als monestirs gironins. El gòtic". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, LVII.
- (2016) *La basílica de Sant Feliu. Primera catedral de Girona*. Girona: Ajuntament de Girona.
- FUMANAL, M.A.:
- (2008) "Columna", *La Llum de les Imatges. Espais de Llum*. Borriana, Vila-real i Castelló.
- (2011) "El palau episcopal de Tortosa". Dins *Història de les Terres de l'Ebre*. *Art i Cultura*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- (2019). *La pedra de Girona. L'esclat de l'escultura arquitectònica i cultural, 1300-1350*. Tesi doctoral inèdita, dirigida pel Dr. Joan Domenge. Universitat de Barcelona.
- FUMANAL, M. A.; GIRONELLA, J.M. (2018). "Els Pedrer de Torroella de Fluvià. Una nissaga de mestres picapedrers empordanesos". *Quaderns, Revista del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles*, núm. 38. Banyoles, 2018.
- GIRONELLA, J. M. (2017): "Los hermanos Pere i Arnau Sacoma en Peralada i Castelló d'Empúries (1357-1367)". *Obra Congrua, Actas del Simposio Internacional*. Madrid.
- GUDIOL, J. (1981). *Els claustres de la catedral de Vic*. Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs.
- GUILLERÉ, CH. (1993). *Girona al segle XIV*, I. Barcelona: Ajuntament de Girona-Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1993.
- LÓPEZ DE MENESES, A. (1952). *Documentos culturales de Pedro el Ceremonioso*. Saragossa: Impr. Heraldo de Aragón.
- MADURELL, J. M. (1961). "La Aljafería Real de Zaragoza. Notas para su historia". *Hispania*, 84, tom. XXI.
- MARQUÈS, J. M. (2001). "El temple de Sant Feliu de Girona al segle XIV". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLII.
- MIRA, E.; ZARAGOZÀ, A. (2003). "Una arquitectura gòtica mediterrània", Catàleg de l'exposició, vol. 1. València,
- PLADEVALL, A. (2002). "El claustre de la catedral de Vic". Dins *L'art gòtic a Catalunya*. Arquitectura, vol. I. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- PUIG I CADAFALCH, J. (1931). "Un mestre anglès contracta l'obra del claustre de Santes Creus". *Anuari de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans*, VII (1921-1926). Barcelona.
- PUIG NEBOT, A. (2018). *El Ejército en el convento de Sant Domingo de Valencia*. Madrid: Ministerio de Defensa.

- RIUS I SERRA, J. (1928). "Més documents sobre la cultura catalana medieval". *Estudis Universitaris Catalans*. Barcelona: IEC (reeditat dins *Miscelanea mn. José Rius Serra*, Sant Cugat del Vallès, 1965, vol. I).
- RUBIÓ I LLUCH, A. (1921). *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*, vol. 2. Barcelona: IEC.
- SANAHUJA, P. (1965). *Història de la ciutat de Balaguer*. Balaguer.
- SOBRADIEL, P. I. (1998). *La arquitectura de la Aljafería*. Saragossa: Gobierno de Aragón.
- TEIXIDOR, J. (1755). *Capillas y sepulturas de la Iglesia y claustro de este Real Convento de Predicadores de Valencia*, vol. I, València, p. 29.
- TERÉS, M. R. (2015). "El testament de l'arquitecte Arnau Bargués, *Retrotabulum maior*, I". *Dins Viatges a la bellesa. Miscel·lània d'homenatge a M.R. Manote*. Barcelona.
- VALERO, J.:
- (2005) "El capitell de la creu de terme del Museu de l'Empordà a Figueres. Ramon Boet i la producció de creus esculpides dels pedrers gironins". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 38.
- (2017) "De la pedrera a la catedral: singularitats en l'ús de la pedra a les seus de Barcelona i Girona". Dins ESPAÑOL, F.; VALERO, J. (coord). *Les pedreres medievals a la Corona d'Aragó*. Barcelona: IEC.
- VIVES I MIRET, J. (1969). *Reynard des Fonoll, escultor i arquitecte anglès, renovador de l'art gòtic a Catalunya, 1321-1362*. Barcelona.